
A szakértői bizonyítás elvi és gyakorlati kérdéseiről

Bérces Viktor*

1. Bevezetés

A szakértői vélemény a bizonyítási eszközök speciális csoportját képezi, amelynek alapvetően két oka van: a) igénybevételének szükségességét a bizonyítás során már rendelkezésre álló adatok mennyisége és minősége határozza meg; b) a szakértők semmilyen formában nem kötődnek a vizsgált tényálláshoz.

Utóbbi körülmény miatt elmondható, hogy a szakértői vélemény tartalmának objektivitása – az általános jogalkalmazói szemlélet alapján – magasabb fokú, mint a tanúvallomásoké, s ebből fakadóan a büntetőeljárásokban rendre magasabb bizonyító erőt tulajdonítanak ezeknek a bizonyítási eszközöknek az eljáró hatóságok (bíróságok). Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy e vélemények megalapozottsága, illetőleg relevanciája – törvényi felhatalmazás, vagy a bírósági gyakorlat alapján – ne lenne megkérdőjelezhető. Ne feledjük, hogy a szakértők sem tévedhetetlenek annak ellenére, hogy – rendszerint – a szakterületükre irányadó tudományos tételek, írott és íratlan szabályok, elvek, módszerek betartásával és alkalmazásával folytatják praxisukat.

Szakértő kirendelésére az eljárás azon szakaszában kerülhet sor, amikor már feltárásra és megállapításra kerültek a bíróság által azok a tények, adatok, vagy körülmények, amelyek jellemzőire nézve a szakértő állásfoglalása szükséges. A szakértő kirendelésére ennek következtében általában – a nyomozati, a vád-, illetőleg a bíróság szakaszban egyaránt – az utolsó eljárási cselekmények között kerül sor, mivel ekkorra válnak világossá azok a releváns tények, amelyeket a szakértőnek a véleménye kialakítása során figyelembe kell vennie. Így a kirendelő végzése meghozatalára rendszerint a terhelt kihallgatása és a tényállás tisztázása után kerül sor.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az igazságszolgáltatás igénybevételét megkönnyítő eszközökről szóló R (81) 7. számú ajánlása az „egy szakértő elvét” fogalmazza meg, amelyet egy hazai bírósági döntés is megerősít: újabb szakértői vélemény csak abban az esetben szükséges, ha a bíróság az egymásnak

* Adjunktus, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék

ellentmondó szakértői véleményekkel kapcsolatban a tárgyaláson meghallgatott szakértők nyilatkozata alapján nem tud megalapozottan állást foglalni arról, hogy melyik szakértő véleményét foglalja el bizonyítékként (BH 2007. 34).

Ezen általános elvárást természetesen számos kritika éri a jogalkalmazás és a jogtudomány részéről egyaránt, ugyanis ezáltal:

- a) a szakértő „quasi” döntőbírói szerephez juthat, így a tényállás megállapítása tekintetében is kizárólagosan az ő véleménye válhat irányadóvá;
- b) a párhuzamos szakértő kirendelésének hiánya felveti annak lehetőségét, hogy az egyetlen szakvélemény esetleges hibái az eljárás folyamán nem kontrollálhatók;
- c) a bíróság maga is ismerethiányos állapotba kerül, hiszen mindössze egy szakvélemény alapján képes tájékozódni a tényállás megállapítása tekintetében.

A szakértői vizsgálat tárgya alapvetően valamilyen természet-, vagy társadalomtudományi kérdés. BOLYKY véleménye szerint *„természettudományos kérdésekben - például a lövedék becsapódási sebességének meghatározásához - a szakértői kirendelés szükségességének eldöntése nem okoz különösebb nehézséget. Humántudományok esetében azonban nehezebb helyzetbe kerülhet a jogalkotó, mivel a társadalmi diszciplínák tárgyául szolgáló jelenségek összetettebbek, bonyolultabbak, nem teszik lehetővé az objektív vizsgálati módszerek alkalmazását.”*¹

A szakértői bizonyítás jogalapját minden esetben az eljáró hatóság (bíróság) kirendelő határozata teremti meg, amelyre akkor kerül sor, ha valamilyen tény megállapításához, vagy megítéléséhez olyan különleges szakértelem szükséges, amellyel az ügyben eljáró hatóság (bíróság) nem rendelkezik.² A szakértők kirendelésének lehetséges okai:

- Már az adott szakkérdés tárgyát képező tény, adat, vagy körülmény észlelése is megkívánja a szakértelmet (pl. vérminta, gyermek pszichés állapota):³ *„Az sem elképzelhetetlen, hogy még valamely okiratból megállapítható tény relevanciáját sem ismeri fel a hatóság: a könyvszakértői vizsgálatokban egy-egy bizonylat jelentősége sokszor csak a szakértő közvetítésével válik világossá. Hasonlóan előfordulhat, hogy a tanú által*

¹ BOLYKY Orsolya: *Elmeorvos és pszichológus szakértő a büntetőeljárásban*. In: Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.): *Pusztai László Emlékére*. OKRI, ELTE-ÁJK, 2014. 98.

² A nyomozás folyamán történő szakértői kirendelésekkel kapcsolatos problémákra ld. Kiss Anna: *Megismerés a büntetőeljárásban, különös tekintettel az ügyész megváltozott szerepére*. In: Rajnai Zoltán – Fregan Beatrix – Marosné Kuna Zsuzsanna (szerk.): *Tanulmánykötet a 7. Báthory-Brassai Nemzetközi Multidiszciplináris Konferencia előadásaiából*. Budapest, 2016. 486. http://www.bbk.alfanet.eu/userspace/7bbk2016_minden/7BBK-2016_kiadvany_1_kotet-ISBN-978-615-5460-97-5.pdf (letöltés dátuma: 2017. augusztus 25.)

³ *„Lehetséges {...}, hogy a hatóság egyszerűen nem ismerheti fel, hogy a rendelkezésre álló bizonyítási eszközök releváns információkat hordoznak-e vagy sem, mert már a bizonyítási eszközök információtartalmának felismeréséhez sincsenek meg a szükséges ismeretei.”* ERDEI Árpád: *Tény és jog a szakvéleményben*. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető Eljárásjogi Olvasókönyv*. Osiris, Budapest, 2003. 229.

*előadott egyik vagy másik tény relevanciáját szintén csak a szakértői közvetítés teszi értékelhetővé*⁴ - írja ERDEI.

- Nem az észlelés, hanem az annak alapján létrejött információ értelmezése igényli a szakértő bevonását (pl. fékezés előtti haladási sebesség meghatározása).

Megjegyezném, hogy a szakértő kirendelése olyan esetekben is szükséges, ha az eljáró bíró rendelkezik az adott szakkérdést érintő speciális – pl. grafológiai – ismeretekkel. Ennek nyilvánvaló oka az, hogy a bíró kompetenciája – az eljárási rend szabályai alapján – csak a jogi kérdések elbírálására terjed ki. A bíró szakértelmén alapuló vélemény egyébként sem minősülhetne bizonyítási eszköznek, mivel arról a fél csak az ügyet lezáró határozatból értesülne, tehát annak érdemi megállapításait eleve nem állna módjában vitatnia a bizonyítási eljárás során.

Azt, hogy adott bizonyíték releváns-e az ügy megítélése szempontjából, természetesen nem a szakértő, hanem a bíróság dönti el. Ennek természetes magyarázata leginkább az, hogy a szakértők rendszerint nincsenek tisztában a teljes tényállással, nem ismerik az ügy egészének részleteit, következésképpen azt sem tudják meghatározni, hogy végső soron melyek az eldöntendő kérdések.

2. A szakvélemények értékelési szempontjai

A szakértő feladata az, hogy a bíróság, az ügyészség, illetőleg a nyomozó hatóság kirendelése, továbbá megbízás alapján, a tudomány mindenkori állása szerinti legaktuálisabb eredmények alapulvételével olyan szakvéleményt készítsen, ami elősegíti a vád tárgyát képező tényállás tisztázását akként, hogy az abban foglaltakat megerősítse, vagy megcáfolja. MÓRA szerint *„a bíróság köteles a szakvéleményt és az annak alapjául szolgáló adatok helyességét megvizsgálni. A szakértői vélemény adatainak vizsgálata, illetve kritika nélküli átvétele felcseréli a szakértői feladatokat a bírói funkcióval és a szakértőt a tényállás bírójává teszi.*⁵

Általános alapelv, hogy a bizonyítási eszközöknek nincs előre meghatározott rangsora, tehát a szakvélemény tartalma elvileg ugyanolyan súllyal értékelendő, mint bármely más bizonyíték.⁶ Sőt, az 1806. évi francia polgári eljárásjogi törvénykönyv 323. cikke azt az elvet is tartalmazta, amely alapján a bírák nem kötelesek a szakvélemény szerinti döntést meghozni, ha az saját, belső meggyőződésükkel (conviction intime) ellentétes. Amennyiben eltérés mutatkozott, akkor a bíróságot indokolási kötelezettség terhelte.⁷ Ennek megfelelően a szakértői

⁴ ERDEI: i.m. 229. o.

⁵ MÓRA Mihály – KOCIS Mihály: *A magyar büntetőeljárás jog.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1961. 285.

⁶ Kereszty szerint ugyanakkor *„{...} a történeti tényállás megállapítása szempontjából releváns tárgyi bizonyíték és az okirat, minden más bizonyítási eszközt megelőző.”* KERESZTY Béla: *A szakértői bizonyítás valós szerepe a közlekedési bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban.* In: Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére.* Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007. 106.

⁷ *„Történetileg a XIX. századba a kötöttségektől mentes, szabad bizonyítás liberális alapelv lett*

vélemények – elviekben – a mai eljárási rendszerekben sem lehetnének dominánsabbak a többi bizonyítási eszközhöz képest, sőt, a bíróságok szabadon határozhatják meg e vélemények bizonyító erejét, és azokat szabadon használhatják fel a perbeli tényállás megállapítása során. „A relevanciáról szóló döntés jogi kérdésben való döntés, s mint ilyen a hatóság állásfoglalását igényli. A szakértő igazában nincs is olyan helyzetben, hogy valamely tény relevanciáját az egész ügyre vonatkozóan megállapíthatná vagy kizárhatná, mert azt minden részletében nem ismeri, nem tudja melyek az eldöntendő kérdések és melyek a bizonyítandó tények.”⁸ Mindezen körülmények természetesen nem zárják ki annak lehetőségét, hogy a szakértők – közvetett, vagy akár közvetlen módon – segítséget nyújtsanak a hatóságoknak az egyes bizonyítékok relevanciájának felismerésében. Egyértelmű ugyanakkor az a tétel, miszerint „a szakvélemény nem tudományos ítélet, hanem a bizonyítási eszközök egyike, amelynek felhasználásáról a hatóság részletes értékelés és a többi bizonyítékkal történő összevetés alapján határoz.”⁹

A fenti elvek ellenére tendenciaszerűnek mondható az a gyakorlati szemlélet, amely e bizonyítási eszközöknek objektívabb és elfogulatlanabb tartalmat tulajdonít. E jelenség oka kettős:

- a) a szakértő „hivatali minőségében” készíti el véleményét;
- b) a személyét tekintve semmilyen formában sem kötődik a bűncselekményhez (nem úgy, mint pl. a sértett, a tanúk, vagy maga a vádlott).

Ennek tükrében, rendszerint az eljárás alanyai is lehetőség szerint szakértői bizonyításra törekednek. Ahogy PATAKY írja: „a szakvélemény mégis csak valami más, mint a Be.-ben megjelölt többi bizonyíték és {...} ellenőrzésekor mégis csak valami többlet várható el, mint a pusztán hiten nyugvó „belső meggyőződésre” juttatás.”¹⁰ Mindazonáltal, a szakvélemény sem tekinthető önmagában onnipotens bizonyítási faktornak. A szakértő is tévedhet, többek között ezért is biztosítja az eljárási törvények többsége annak lehetőségét, hogy a „laikus” eljárási szereplők a szakvélemény hitelességét megkérdőjelezzék.¹¹ Kérdés: „Ha elfogadjuk, hogy a szakértői vélemény szakmailag megalapozott, speciális szakértelmen alapul, akkor a bíróság milyen alapon juthat el megalapozottságának megkérdőjelezéséig, illetve állapítja meg megalapozatlanságát?” Erre a válasz viszonylag egyszerű: a

általánosan meghatározó, ez jelent meg az 1865. évi olasz, az 1881. évi spanyol, majd az 1877. évben kodifikált ún. birodalmi német és 1895. évi osztrák polgári perrendtartásban is. Dominánsan kötött (törvényes, formális) bizonyítási rendszert a XXI. században már nem találunk a kontinentális és angolszász jogi környezetben. A szabad (materiális) bizonyítási rendszer alapvető struktúráját az elmúlt évtizedek európai perjogi reformfolyamatok sem érintették érdemben.” VIRÁG Csaba: Nemzetközi elméleti kitekintés. In: A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. A Kúria összefoglaló véleménye. Budapest, 2014. 16-17.

⁸ ERDEI: i.m. 229.

⁹ PUSZTAI László: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 20. OKRI, Budapest, 1983. 47.

¹⁰ PATAKY Csaba: Műszaki szakértői hiányosságok az ügyvéd nézőpontjából. Magyar Jog, 2000/6. 359.

¹¹ Többek között ezért sem tartom aggályosnak azt, amikor a védő az általa indítványozott szakértővel már a tárgyalás előtt felveszi a kapcsolatot. „Sok szakértő segítőkész tényként értékeli, ha a védő célravezető információkhoz segíti őket, amelyekkel feltehetőleg csak ő rendelkezik.” FENYVESI Csaba: A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról. Pécs, 2001. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/fenyvesi-csaba/fenyvesi-csaba-vedes-ertekezes.pdf> (letöltve: 2017.09.10.)

szakvélemény relevanciáját, illetőleg bizonyító erejét mindig csakis a bíróság állapíthatja meg. Mindemellett, a legtöbb eljárási kódex garanciális szabályként fogalmazza meg a szakértői vélemény kiegészítésének, az új szakértői vélemény beszerzésének, valamint a szakértői vélemények felülvizsgálatának lehetőségét. Más kérdés, hogy a szakvélemény megtámadása az esetek többségében komoly felkészültséget, esetlegesen az adott szakterületen jártas más („külsős”) személy segítségét feltételezi.

A szakvéleményekkel szembeni tartalmi elvárások vonatkozásában számos publikáció született az elmúlt időszak hazai jogirodalmában. Így például ERDEI álláspontja szerint egy szakvéleménynek:

- tényszerűnek
- valóságosnak
- korszerűnek
- tudományosan megalapozottnak
- megbízhatónak¹²
- a tudomány eredményeivel, illetőleg a szakma ún. természetes szabályaival összhangban állónak és
- ellenőrizhetőnek kell lennie.

A szakma „természetes szabályai” alatt a szerző olyan normákat ért, amelyek a „*szakma gyakorlása során alakultak ki, akár a mindennapi tapasztalatok általánosítása, akár pedig valamilyen tudományos eredmény gyakorlati átültetése eredményeképpen, s megszegésük {minden esetben} szakmai hibának számít.*”¹³ E körben ugyanakkor FINKEY arra hívja fel a figyelmet, hogy felesleges különbséget tenni „hivatalos és nem hivatalos” szakértők között, hiszen „*a szakértő is bizonyító egyén, mint a tanú, akinek véleményét {...} a bíró éppúgy szabadon mérlegeli, mint a tanúvallomást {...}*.”¹⁴ Ugyanezen álláspontra helyezkedik SZÉKELY is, aki szerint egy szakvélemény nem csak akkor lehet bizonyíték, ha az tudományos szakkönyvi állásponton alapul, hanem akkor is, ha annak tartalma a szakértő többéves gyakorlati tapasztalataiból következik. Az eredménynek ugyanakkor mindkét esetben igazolhatónak kell lennie.¹⁵ Precedens-értékű külföldi döntések is születettek e témakörben: így például a „Frye vs. USA” ügyben hozott ítélet – a szakvélemények felhasználhatóságának feltételeként – mindössze azt határozta meg, hogy annak valamilyen tudományos technikán kell alapulnia.¹⁶

3. A szakvélemények megbízhatóságának kontrollja az angolszász jogrendszerben

Az angolszász országokban az elmúlt évtizedek tudományos vizsgálatainak központi kérdésévé a szakértői bizonyítékok megbízhatósága vált. Ennek jogpolitikai indoka

¹² ERDEI Árpád: *Tény és jog a szakvéleményben*. KJK, Budapest, 1987. 101-105.

¹³ ERDEI (1987): i.m. 140.

¹⁴ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető perjog tankönyve*. Grill, Budapest, 1916. 319.

¹⁵ SZÉKELY János: *Szakértők az igazságszolgáltatásban*. KJK, Budapest, 1967. 29.

¹⁶ Frye vs. United States, 293 F. 1013 (D. C. Cir. 1923)

a „közbizalom gyengítésére alkalmas ítéletek kiküszöbölésének igénye.”¹⁷

Az angol Legfelsőbb bíróság (Supreme Court) és a Felelvteli Bíróság (Court of Appeal) elsődlegesen azt emelte ki elvi határozataiban, hogy az elsőfokú bírák számára kevés iránymutatás áll rendelkezésre az elfogadhatóság kérdésében. Az USA Legfelsőbb Bírósága 1993-as elvi határozatában megfogalmazta, hogy a szakvélemények mérlegelése esetében az ún. Daubert-teszt alkalmazása szükséges: ennek lényege, hogy a szakvéleményeket minden ügyben külön-külön, ún. „háromlépcsős rendszerben” kell vizsgálni. Ennek keretében a szempontok – kronológiai sorrendben – a következők:

- az adott bizonyíték releváns-e egyáltalán az ügyben, tehát szükséges-e annak vizsgálata;
- a szakértő kompetenciája és pártatlansága aggálytalan-e;
- a szakértői módszer és a szakvéleményt alátámasztó hipotézisek megfelelőek-e (részletes vizsgálat);
- a szakértői technikát tesztelték-e, illetőleg az tesztelhető-e egyáltalán; az ennek alapjául szolgáló módszert publikálták-e valamilyen hivatalos szaklapban; meghatározták-e a módszer lehetséges hibaszázalékainak mutatóit; milyen-e módszer elfogadottsága az adott tudományterület képviselői körében.¹⁸

Ugyanezen bírói fórum a „Kumho Tire vs. Carmichael” ügyben kimondta, hogy a Daubert-kritériumokat olyan szakértői vizsgálatok esetében is alkalmazni kell, amelyek tárgya nélkülözi a tudományos jelleget. Ilyen esetekben azonban az említett szempontokat kellő flexibilitással kell kezelni, azokat nem lehet szó szerint alkalmazni.¹⁹

Az amerikai Kongresszus még 2005 novemberében a szakértői tevékenység vizsgálatára hatalmazta fel a „National Academy Of Science” elnevezésű tudományos fórumot. Ez alapján – 2006. és 2008. között – egy erre kijelölt független bizottság vizsgálta a szakértői módszereket, azok pontosságát, hibahatárait és a szakértői vélemények felhasználásának általános hibáit. A bizottság még 2009 februárjában közzétett jelentésben is súlyos problémákra és hiányosságokra mutatott rá.²⁰

A Nemzeti Tudományos Akadémiák Tudományos Kutatótanácsa (National Research Council of the National Academies – NRC) jelentése elsősorban a DNS vizsgálatok túlzott finansziális támogatását emelte ki a probléma okaként,²¹ illetőleg – ezzel párhuzamosan – megállapította, hogy a többi tudomány-területen alkalmazott módszerek kutatás-fejlesztési, illetőleg támogatási rendszere messze elmarad a kívánatos szinttől. A testület véleményében kifejtette azt is, hogy „az egyes diszciplínák között különbség van tudományos megalapozottságuk, eljárásaik

¹⁷ VIRÁG: i.m. 16.

¹⁸ KÁRMÁN Gabriella: *A kriminalisztikai szakértői bizonyítás*. PhD disszertáció. ELTE ÁJK, Doktori Iskola, Budapest, 2017. 128. http://www.okri.hu/images/stories/esemenyek/tezisek_karman_gabriella.pdf (letöltve: 2019.05.19.)

¹⁹ <http://www.forensic-evidence.com> In: KÁRMÁN: i.m. 129.

²⁰ VIRÁG: i.m. 16.

²¹ KÁRMÁN: i.m. 129.

és módszereik validitása, a kutatások és a tudományos publikációk száma tekintetében. A jogalkalmazásban nem egyértelmű, hogy melyek a bizonyításban hitelt érdemlően alkalmazható szakértői módszerek, és melyek azok, amelyek a nyomozás során fontos információkat szolgáltathatnak, de tudományosan nem kellően megalapozottak ahhoz, hogy a bizonyítás folyamán is alkalmazhatók lennének. Hiányoznak {...} a tudományosság megítélésének egységes standardjai, például nem látható át, hogy a vizsgálati eredmény tudományos vizsgálaton vagy csupán szubjektív értékelésen nyugszik.²²

4. A „fegyverek egyenlősége” elvének érvényesülésével kapcsolatos aggályok a hazai gyakorlatban

Tény, hogy a magyar eljárási rendszerben

- mind a terhelt, mind a védő indítványozhatja szakértő kirendelését, mindemellett
- önállóan is készíttethetnek szakvéleményt és kérhetik a bíróságtól az általuk kiválasztott szakértő-személynek az eljárásba történő bevonását²³, illetőleg
- a bíróság által hivatalból, vagy ügyészi indítványra kirendelt szakértő meghallgatása előtt a védő – észrevétel formájában – kétségbe vonhatja, hogy az adott kérdés különleges szakértelmet igényel-e egyáltalán.

A vád- és a védelem közötti egyensúly – elviekben – azért (lenne) fontos a szakértői bizonyítás terén, mert *„ahhoz, hogy a szakértői véleményt egy adott eljárásban a bíróság és a felek egyaránt elfogadják, valamennyi érdekeltnek objektív kritériumok alapján kell meggyőződnie a véleményt előterjesztő személy szakmai felkészültségéről. Ugyanígy fontos azonban, hogy a szakértő pártatlansága is biztosítva legyen, tehát ki lehessen zárni egy esetleges elfogultság fennállását.²⁴*

A szakértő kirendelésére vonatkozó normák esetében ugyanakkor problémás az a szabályozás, amelynek alapján a nyomozó hatóságok, illetőleg ügyészségek által a nyomozati, illetőleg vádszakaszban hivatalból beszerzett szakértői vélemények automatikusan a peranyag részét képezik, míg a védelem által indítványozott szakértő-személyek tárgyalási szakba történő bevonására semmilyen garancia sincs. A megfelelő egyensúlyi állapot kétségtelenül akkor alakulhatna ki, ha „mindkét oldal” biztos lehetne az általa indítványozott szakértő perbeli részvételében. Jóllehet, ilyen szabályozás esetében radikálisan megnőhet az egymással tartalmi ellentmondásban lévő szakvélemények száma, ami lelassítaná az eljárást és (esetenként) megnehezítené a döntéshozatal folyamatát. Mindez azonban nem lehet érv a jogszabályi módosítás ellen, hiszen maga a Be. rendelkezik úgy, hogy ilyen esetekben lehetőség van „perdőntő” szakvélemény

²² Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward. The National Academies Press, Washington, 2009. 14-19. In: KÁRMÁN: i.m. 130.

²³ Ha ezt a bíróság megtagadja, akkor a szakvélemény az okiratra vonatkozó szabályok szerint használható fel, ennél fogva bizonyító ereje feltehetőleg csekélyebb lesz.

²⁴ KERESZTY: i.m. 107.

beszerzésére, vagy az eredetileg kirendelt szakértők egymás jelenlétében történő meghallgatására. Ehelyütt tehát egyetértek PATAKY véleményével, aki szerint *„etikai szempontból is kifogásolható, hogy a védelem a hatályos jog szerint nem vonhat be szakértőt és nem lehet mellette jelen a tárgyaláson. S egy ilyen jogi rendezésnek még egy előnye volna: ha a védőnek lehetősége lenne a saját ellenőrző szakértőjével a tárgyaláson megjelenni, nem neki magának kellene szakképzettségét meghaladó, idegen szakterületen szópárbajt vívni egyenlőtlen fegyverekkel, hanem a két szakember vitájából a bíróság előtt is tisztábbá válna a kép.*²⁵

A szakértői kirendelések tekintetében érvényesülő esélyegyenlőség követelménye nemcsak Magyarországon, hanem nemzetközi szinten is gyakran felmerülő kérdés. A bizonyítási eljárás során igénybe vett szakértővel kapcsolatban a Bönisch vs Ausztria ügyben (1985) megállapította a Bíróság a „fegyverek egyenlősége” elvének megsértését, mivel a hatóság által kirendelt szakértőt – bizonyos szempontok szerint – előtérbe helyezték a védelem szakértőjével szemben. Ez a tendencia általában hazánkban is érvényesül, mivel a védelem szakértőjére sokkal inkább tanúkénti minőségben tekint a bíróság²⁶, az általa adott írásbeli szakvélemény pedig pusztán okirati bizonyítékként kerül értékelésre.

A Mantovanelli vs Franciaország ügyben (1997) a Bíróság azt állapította meg, hogy a közigazgatási bíróság által kirendelt orvosszakértő véleményét nem a kontradiktórius eljárás követelményével összhangban készítették el, mivel 1. a kérelmező és ügyvédje nem kapott tájékoztatást a szakértő által elvégzett cselekmények időpontjáról, emellett 2. nem tették lehetővé számukra azt sem, hogy a meghallgatásnál részt vegyenek.²⁷

5. Szerepfelfogások a szakértői bizonyításban: a kompetencia határvonalai

ANGYAL szerint *„a szakértőül való alkalmazhatás feltétele a szükséges szakértelem, azaz a vonatkozó tapasztalati törvényekben való jártasság (periti habiles), miért is az, ki az illető vizsgálat teljesítésére vagy vélemény adására magát kellően képesnek nem érzi, szakértőül nem alkalmazható, illetőleg amennyiben kirendeltetett, felmentendő.*²⁸ KERESZTY meghatározása szerint *„a szakértői kompetencia azt a jogosultságot, egyszersmind szükségességet jelenti egy adott ügyben eljáró hatóság számára, hogy az eléje került ügyben hozandó döntéshez az annak alapjául szolgáló történeti tényállást bizonyítását minél teljesebbé és lehetőség szerint vitathatatlanná tegye.*²⁹

²⁵ PATAKY: i.m. 359.

²⁶ Tapasztalataim szerint még akkor is, ha egy ismert, bírósági eljárásokban jártas „szaktekinetlyről” van szó.

²⁷ FENYVESI: i.m. 105-106.

²⁸ ANGYAL: i.m. 338.

²⁹ KERESZTY: i.m. 110.

A szakértői kompetencia határvonalai elsősorban a bírósági tárgyalások során „körvonalazódnak”, mégpedig akkor, amikor a szakértők szóbeli meghallgatására kerül sor. Ebben a tekintetben különösen az alábbiakra szükséges ügyelni:

- a szakértő csak olyan kijelentéseket tehet, amely adekvát a hatáskörébe tartozó vizsgálat tárgyával; nem tehet olyan kijelentéseket, amelyekben általánosságban foglal állást a terhelt büntetőjogi felelősségével kapcsolatban, minderre pedig elsősorban a bíróságnak kell ügyelnie a pervezetés körében, ugyanakkor az ügyésznek, illetőleg a védőnek is észrevételeznie kell olyan esetekben, amikor elhangoznak hasonló tartalmú (elfogult) szakértői nyilatkozatok;
- több szakértő együttes alkalmazása esetén – lehetőleg már a kirendelő végzéseiben – pontosan ki kell jelölni az ún. „kompetencia-határokat”³⁰: így pl. egy műszaki szakértő az általa adott szakvéleményben nem foglalhat állást olyan kérdésekben, amelyek – az ugyanazon eljárásban kirendelt – orvosszakértő kompetenciájába tartoznak, stb.

Mindazonáltal, a szakértői kompetencia vizsgálata elsősorban a „bíróság - szakértő” relációban lényeges. A kérdéskört többféleképpen lehet megközelíteni, mindenesetre a jogtudomány képviselőinek általános szemléletét jól jelzi DESTEK álláspontja: „{...} egy-egy büntetőeljáráásban a bíró jogosult, de egyben köteles is eldönteni, hogy valamely {...} esetben van-e szükség az ő jogi tudásától eltérő különleges szakértelemre, avagy nincs. Szándékosan nevezzük 'attól eltérőnek' a szaktudást, az 'azt meghaladó' kifejezés helyett, mert egyesek szeretik ezt tévesen úgy beállítani, mintha ilyenkor valamiféle minőségi többletről lenne szó, nem pedig egyszerűen csak mennyiségiről.”³¹

A magyar jogirodalomban egyöntetű véleményként fogalmazódik meg, hogy a szakértő ténymegállapításai nem kötik a bíróságot, a szakértő funkciója ugyanis semmilyen formában nem feleltethető meg a bírói tevékenységnek.

- ANGYAL szerint „a szakértő szakismeretének birtokában ugyan tapasztalati tények alapján állva nyilatkozik, de működésének lényege nem a tapasztalati törvények felől való kitanítás, mintegy a hiányzó bírói ismeretek pótlása, hanem a tapasztalati törvények szerint a bizonyítandó ténykörülményre vonatkozólag lekövetkeztetett eredmény. Ha közli is a szakértő a bíróság felhívására azokat a törvényeket, melyek véleményének kialakulásánál irányadóak voltak, ez csak az ellenőrzés okából történik. Mindazonáltal a szakértő nem ún. *judex facti*, azaz véleményével nem köti a bírót, mert ilyen felfogás mellett a joghatóságba tartozó ítélkezés jogát illetve ennek egy részét a szakértő kisajátítaná, mi nemcsak az igazságügyi szabályokba ütköznék, de felelőtlen személyt vonna be a felelősséget feltételező ítélkezés teendőit végezni hivatott egyének közé.”³²

³⁰ Különösen az ún. egyesített szakvélemények esetében okozhat problémát, hogy „az egyik szakterületen működő szakértő esetleg nem képes {...} a tőle eltérő kompetenciával rendelkező másik szakember munkáját megítélni, és annak ellenére, hogy ő maga hibátlan teljesítményt nyújtott, a másik szakértő vizsgálatából származó hibás megállapítások alapján végzett műveletek, következtetések a saját véleményét is tévessé tehetik.” KERESZTY: i.m. 109. o.

³¹ DESTEK Miklós: Szakértői bizonyítás a közlekedési büntető ügyekben. *Belügyi Szemle*, 1998/2. 55.

³² ANGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve*. Athenaeum, Budapest, 1915. 335-336.

- CSÉKA szerint „{...} a büntetőjogi megismerés, mint olyan s még inkább az abból fakadó ténymegállapítás már a hatóság műve s nem a szakértőé.”³³
- SZÉKELY szerint a szakértők esetében „megállapításaiknak nincs bírói jellegük, ítéleti hatályuk sem, mert a bizonyítás anyagának valamely részét {...} nem szabad az anyag többi részétől elszakítva értékelni, hanem a bizonyítékok összességébe illesztve kell a benső bírói meggyőződés próbája alá bocsátani.”³⁴
- KERESZTY szerint – a fentiek alapján – alapjaiban téves az a bírói felfogás, amely a tényállás szakkérdést érintő részének megállapítását „átengedi” a szakértő részére, és azt pusztán jogi indokokkal egészíti ki az ügydöntő határozatban.³⁵

A szakértői kompetencia „határvonalainak” kijelölése és kontrollja természetesen nem csak az eljáró bíróságok felelőssége. E rendszerben ugyanúgy lényeges az ügyész, illetőleg a védő közreműködése. Az eljárás említett alanyainak is „kettős kötelezettsége” van ebben a körben:

- a) Az adott szakkérdés „mélyreható” vizsgálata: Id. a vizsgálati tárgyának ismerete nagyban megkönnyítheti a kérdezési, illetőleg észrevételezési jog gyakorlását; előfordulhat az is, hogy az ügyész, vagy a védő akár az adott szakvélemény hiteltérdemlőségét is képes megkérdőjelezni „felfrissített tudása” birtokában.³⁶ Vegyük példaként az elég gyakran alkalmazott írásszakértői bizonyítás esetét: „a gyakorlott {...} védő néhány írásszakértői bizonyítás anyagának tanulmányozása alapján képet tud alkotni arról, hogy hogyan hasonlítja össze az írásszakértő a megvizsgálendő írást a valódinak ismert mintáirással. Az írásszakértői bizonyítás alapvető szabályainak ismeretében tehát a {...} védő már az írásszakértői bizonyítás elrendelése iránti kérelem előterjesztése előtt egybe tudja vetni a megvizsgálendő írást a mintáirással, s támpontot tud alkotni magának az írásszakértői bizonyítás eredményessége, illetőleg indokoltsága felől.”³⁷
- b) Rendelkezés a szakvélemény teljes szövegének másolatával: Id. nem elégséges az olyan ügyészi, vagy ügyvédi módszer, amely megelégszik a szakvéleményben foglaltak emlékezet alapján történő felidézésével; emellett szükséges a vélemény indokolásának tanulmányozása is, hiszen annak megalapozatlanságára, avagy megalapozottságára csak utóbbi ismeretében lehet eredményesen hivatkozni.³⁸ Megjegyezném azt is, hogy az eljáró

³³ CSÉKA Ervin: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai*. KJK, Budapest, 1968. 114.

³⁴ SZÉKELY János: *Szakértők az igazságszolgáltatásban*. KJK, Budapest, 1967. 95.

³⁵ KERESZTY: i.m. 106.

³⁶ A védőnek tehát minden esetben abból kell kiindulnia, hogy a jogi ismeret az eredményes védői tevékenységhez önmagában nem feltétlenül elegendő. A „terminus technicusok” elsajátításával sokkal könnyebben megvalósulhat a lényegre törő kérdés, amely egyben meggyorsíthatja a tényállás tisztázásának folyamatát is.

³⁷ HEGYHÁTI István - RÉVAI Tibor: *Jogi képviselő és védelem*. KJK, Budapest, 1964. 301.

³⁸ Hasonló igényességgel kell eljárnia a vádhatóság képviselőjének, illetőleg a bíróságnak is. Egyikőjük sem lehet azonban a szakértővel egyenértékű vitapartner. HEGYHÁTI - RÉVAI: i.m. 301.

hatóságok által megküldött fénymásolatok sok esetben kifejezetten rossz minőségűek, érdemi vizsgálatra gyakorta alkalmatlanok.³⁹

Ami a szakértők kérdésére vonatkozó tendenciákat illeti, a fent említett eljárási szereplők sokkal inkább egyenrangú – „értelmiségi” – partnerként tekintenek ezen eljárási alanyokra, nem szükséges tehát egyszerű kérdésfeltevésre törekedni (mint például tanúk esetében). Ez az attitűd nyilvánvalóan indokolt, hiszen a szakértővel szemben nem szabad a „vizsgáztatás” látszatát kelteni, az ügyész és a védő itt „nem tanár, hanem tanuló.”⁴⁰ Tanúk esetében nyilvánvalóan sokkal inkább érvényesül a „kitanító - kitanított” viszony, ami alatt természetesen nem azt értem, hogy ezen eljárási alanyokat bármilyen módon befolyásolni lehet a vallomástétel során. Ugyanakkor utóbbi körben sokkal inkább érvényesül az „eljárási atyáskodás,” a „laikus contra profi” képletének kifejező jellegű szemléltetése. Az ügyészek, illetőleg védők a tanúkkal szemben – egy-egy modoros hangszílyal, köhintéssel – sokszor érzékeltetik azt, hogy határozott álláspontjuk van az adott kérdésre adott válaszok tartalmával kapcsolatban, ugyanakkor a szakértővel szemben – elsősorban szakmai okokból – ezt sohasem tehetik meg.

6. A szakértői bizonyítás eredményességének határfoka a magyar gyakorlatban. A Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának összefoglaló véleménye

A hazai eljárásokban az alapvető problémák az igazságügyi szakértővé válás feltételrendszerének szabályozási hiányosságaival,⁴¹ a szakmai-jogi hibákkal, illetőleg a szakértők anyagi megbecsültségével állnak összefüggésben.

A szakmai hibákkal kapcsolatban az általános problémák a következők:

- a) A szakértők sok esetben nincsenek tisztában az eljárási jog alapvető intézményeivel, holott ez – a szakértői névjegyzékben való szereplésük okán – minimális szinten elvárható lenne. Itt elsősorban az eljárási jogok gyakorlásával, illetőleg a szakértői vélemények tartalmával kapcsolatos törvényi előírásokkal kapcsolatos általános ismeret-hiányra kell gondolnunk. KERESZTY is azon álláspontra helyezkedik, miszerint „*alapvető szempont, hogy ez a vélemény megfeleljen a bizonyítás eljárásjogi, logikai és szakmai feltételeinek. Ezért a szakértő tudományos felkészültségéhez a szakismereteken túlmenően a vonatkozó eljárásjogi ismeretek is elengedhetetlenül szükségesek {...} Az a szakértő, aki a szakterületén elismert tekintélynek örvend, de a büntetőeljárásbeli ismereteknek híján van - általában s rendszerint abból kiindulva, hogy a jogi ismeretek hiánya, vagy*

³⁹ Ld. a kérdéses fotók homályosan látszódnak, stb.

⁴⁰ „*A diák sosem éri utol a tudományokban tanítóját. Ennek jelen aktualitása az, hogy általában egy ügyvéd műszaki tudása nem ér föl egy képzett mérnök műszaki felkészültségéhez.*” PATAKY: i.m. 358.

⁴¹ Ld. a jelenlegi szabályok alapján továbbra is elegendő a büntetlen előélet, a felsőfokú képzés és 5 éves gyakorlat, illetőleg – ha a szakképzettségnek megfelelő felsőfokú képzés nincs, akkor – a középfokú végzettség és legalább 10 éves gyakorlat. Ezen túlmenően tehát a jelenlegi jogszabályok semmilyen egyéb, speciális szakismeretet nem követelnek meg a szakértői névjegyzékbe történő felvétel vonatkozásában.

*felületes ismerete is elegendő a szakvélemény elkészítéséhez - nemigen alkalmas erre a feladatra.*⁴²

- b) A kirendelő végzések nem, vagy nem pontosan határozzák meg a vizsgálat tárgyát képező szakkérdéseket, a szakértők ugyanakkor ilyen esetekben is kötelezettségüknek érzik a válaszadást, s „szakmai büszkeségük” okán – ahelyett, hogy az eljáró hatóságokat felhívnák e határozatok korrekciójára – megalapozatlan, hiányos, vagy logikailag ellentmondásos szakvéleményeket készítenek. Mindez azonban „a Be. szelleme és tételes rendelkezései értelmében {...} megengedhetetlen, még akkor is, ha az ilyen szakvélemény {...} nem viszi félre az ügyet.”⁴³

A fenti hiányosságokat jogszabályi szinten lenne szükséges orvosolni, hiszen a szakértői bizonyítás minőségének javulása az eljárások gyorsításán és eredményességén nagyban segíteni tudna. Persze felmerülhet kérdésként, hogy a „szakmai alkalmasság” hány hibás szakvélemény alapján mérhető le.⁴⁴ Egyáltalán, lehet-e számszerűsíteni e kritériumokat? Ebben a tekintetben nincs egyértelmű gyakorlat Magyarországon, ugyanakkor – elviekben – két megoldás lehetséges az eljáró hatóságok részéről:

- a) mellőzi a szakértő további kirendelését;
- b) a szakértő alkalmatlanságát – szignalizálás útján – jelzik az Igazságügyi Szakértői Kamara, illetőleg az igazságügyért felelős miniszter felé.

A szakértői bizonyítással kapcsolatosan a Kúria Joggyakorlat-elemző csoportja is végzett egy átfogó, általános jellegű kutatást. Az erről készült összefoglaló véleményben⁴⁵ a büntetőeljárásra vonatkozó megállapítások az alábbiak voltak:

- A büntető eljárásban a felek 2,3 %-ban javasolták kérdés feltételét.
- A szakértőtől a vádlottak az esetek 30 %-ában kérdeztek közvetlenül.
- A szakértő az esetek 3,6 %-ában jelezte, hogy adathiány van és 10 %-ban kért további adatot.
- A szakértői bizonyítás többnyire a nyomozás során történik.
- A bírósági szakban kivételes a szakértő kirendelése, ha mégis, akkor az az elsőfok első, középső szakaszában történik.
- A szakvélemény adatai az alábbiak szerint oszlottak meg: 34 irat, 26 személyi vizsgálat (ebből 20 % elmeállapotról vonatkozott), 12 tárgy vizsgálat.
- A büntetőügyek 56 %-ában szükséges több szakértő kirendelése, ezek azonban más-más szakterületről mondanak véleményt.
- Az elkészített szakvéleménynél 33 %-ban írásban hívták fel a szakértőt a határidő betartására, 63 %-ban azonban semmilyen intézkedést nem tettek a bírúk.

⁴² KERESZTY: i.m. 108.

⁴³ DESTEK: i.m. 57.

⁴⁴ GIMESI Ágnes: *Szakértő-szakértelem*. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető Eljárásjogi Olvasókönyv*. i.m. 232.

⁴⁵ http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeny_2.pdf; Ld. KISS Anna: *A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban – 1. c. cikkét, mely az ügyvédek szempontjából értelmezi a Kúria összefoglaló véleményét.* <https://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/a-szakertoi-bizonyitas-a-birosagi-eljarasban-1> (letöltés dátuma: 2017. szeptember 1.)

- A szakértők szakértelmével kapcsolatos megállapítások: egyes műszaki, gépjármű-szakértők nem rendelkeznek olyan speciális gyakorlattal, ami a büntetőügyhöz szükséges lenne; az orvosszakértőknél előfordul, hogy nem a büntetőjog által felvetett speciális kérdésekre válaszolnak; a kevesebb gyakorlattal rendelkező elmeszakértők nem mernek állást foglalni abban a kérdésben, hogy a beszámítási képességre milyen hatással volt a betegség.

Egy CSERE Katalin által vizsgált jogesetben a négy halálos áldozatot követelő közlekedési ügyben több különböző szakterülethez tartozó szakértőt vontak be a nyomozás során: boncorvost, illetőleg a személyazonosításért, valamint a terhelt alkoholos, kábítószeres befolyásoltságát vizsgáló, illetőleg műszaki szakértőt.⁴⁶ A kutatás adatai alapján a védők több esetben indítványozták műszaki és orvosszakértő kirendelését. Az elsőfokú bíróság két igazságügyi szakértőt zárt ki arra hivatkozással, hogy tőlük pártatlan vélemény nem várható. A joggyakorlat-elemző csoport végső megállapítása az volt, hogy a „szakértői csatározás” az eljárásjog visszaélészerű gyakorlását eredményezte a fenti bűnügyben.⁴⁷

7. Egyes speciális szakértői tevékenységek hazai gyakorlatáról

Az elmeállapottal kapcsolatos orvosszakértői vélemények külön elemzést igényelnek. Ennek legfőbb oka a „tét nagyságában” jelölhető meg, hiszen egy-egy szakvélemény tartalma a büntetés korlátlan enyhítéséhez, vagy akár a terhelt felmentéséhez és kényszergyógykezelésének elrendeléséhez vezethet. *„Amíg {tehát} a mindennapi életben a mentális diszfunkciók stigmatizációhoz, lealacsonyításhoz vagy egyszerűen szájalomhoz vezetnek, addig a büntetőjogi felelősségre vonás során pozitívan befolyásolhatják az eljárás kimenetelét az elkövető szempontjából.”*⁴⁸

E szakvélemények beszerzése kötelező az eljárás valamennyi szakaszában akkor, ha a terhelt beszámítási képessége tekintetében az eljáró hatóságnak (bíróságnak) kételye merül fel. A „kétely szükséges szintje” tekintetében természetesen nincsenek irányadó szabályok, annak ellenére, hogy a kirendelésekről szóló döntések felelőssége – az előbbieken okán – nem csekély. A kirendelésekről szóló döntések mérlegelésénél természetesen vannak bizonyos támpontok, amelyeket a hatóságok (bíróságok) figyelembe vesznek: ilyen lehet

- a bűncselekmény tárgyi súlya és jellege (pl. különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés), vagy
- a terheltnek – a kirendelő hatóság számára is felismerhető – furcsa, zavaros, a társadalmi szokásoktól eltérő mentális állapota.

⁴⁶ Megjegyzendő, hogy már a nyomozati szakban két kiegészítő igazságügyi orvosszakértői vélemény is rendelkezésre állt az alkoholos befolyásoltsággal kapcsolatban.

⁴⁷ BÉRCES Viktor – DOMOKOS Andrea: A túlbizonyítás jelensége és okai a büntetőbíróságok gyakorlatában. *Ügyészek Lapja*, 2016/1. 15.

⁴⁸ BÖLYKY: i.m. 101.

Mindazonáltal, „*a normalitás kritériumai {...} - anatómiai és élettani normák híján - szükségszerűen szubjektívek és erkölcsi értékektől is függők lesznek.*”⁴⁹

Az ilyen szakértői bizonyítás által érintett materiák – a humántudományok területére tartozó – pszichiátria, illetőleg pszichológia. Előbbi tudományág az ember mentális állapotával (pszichopatológiájával), utóbbi az általános emberi lélektan kérdéseivel foglalkozik. Ennek megfelelően, a vizsgálatokat legtöbbször igazságügyi elmeorvos szakértő és pszichológus szakértő együttesen végzi.

Bizonyos esetekben nehezíti a bizonyítást, hogy az egyes pszichológiai irányzatok között alapvető különbségek mutatkoznak a „normalitás-abnormalitás” elhatárolásának, illetőleg a vizsgálat módszerének kérdésében:

- a) az objektivista szemlélet alapján a szakértő természettudományos módszerekkel kísérli meg leírni a lélektani folyamatokat, ezáltal műszeres mérést alkalmaz, illetőleg a szemmel látható, érzékelhető emberi viselkedésből von le következtetéseket;
- b) a szubjektivista módszertan ugyanakkor fizikai mérések nélkül analizál, és - mindössze - a páciens által elmondottak alapján alkot véleményt a vizsgált személy pszichés állapotáról.

A BOLYKY által ismertetett – emberölés miatt folyó büntetőeljárásokban végzett – kutatás (2013) adatai szerint⁵⁰ az ilyen típusú szakértői bizonyítás esetén:

- a vizsgált személy gyakran nem tudja értelmezni a feltett kérdéseket, vagy nehezen fejezi ki magát;
- ha a vizsgált személy fiatalkorú, minden esetben jelen van a törvényes képviselője, ami az őszinte válaszadást gátolhatja;
- az élettörténeti beszámolók szegényesek, nem tárják fel pontosan a terheltek előéletére vonatkozó adatokat és körülményeket;
- a pszichiáter és a pszichológus szakértő gyakran közvetlenül egymást követő két alkalommal vizsgálja meg az adott személyt, aki emiatt kénytelen egymás után kétszer megismételni az elmondottakat;
- a kirendelő végzéseik nem mindig tartalmazzák a függőségre vonatkozó (addiktológiai jellegű) kérdéseket, emiatt gyakran kiegészítésükre van szükség;
- a magyar nyelvet nem ismerő terheltek esetében nehezíti a vizsgálatokat a tolmács közreműködése; a külföldi terhelteknél a személyi körülményekről keveset tudhat meg a szakértő, inkább a vizsgálat során tanúsított magatartásából, reakcióiból von le következtetéseket;
- a terheltek szavahihetőségének megítélésével kapcsolatban a szakértők számos esetben hívták fel a bíróság figyelmét arra, hogy csak következtetni lehet az elhangzottak valóságtartalmára;

⁴⁹ Gaylin, WILLARD: *Nondirective Counseling or Advice? Psychotherapy as Value Laden*. New York, Hastings Center Report 30/3, 2000. 31. In: Kovács József: *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában*. Medicina, Budapest, 2007. 96.

⁵⁰ TAMÁSI Erzsébet – BOLYKY Orsolya – SÁRIK Eszter: *Az emberöléshez vezető út rizikófaktorai fiatalkorú és fiatal felnőtt elkövetők körében;* illetőleg NAGY László Tibor – BOLYKY Orsolya: *A több ember sérelmére elkövetett emberölések vizsgálata. Kéziratok*. Budapest, OKRI, 2013. In: BOLYKY: i.m. 97.

- az ítéletekben a szakértő vélemények összegző része található meg leggyakrabban; a konkrét pszichológiai jellemzők bírói részletezése ritka, azonban ha arra sor kerül, akkor jellemzően súlyosító körülmények felsorolását tartalmazza (pl. közömbösség, gátlástalanság, empátia hiánya, stb.);
- a szakértők csak akkor jelennek meg a tárgyaláson, ha a terheltet több szakértő is vizsgálta, és a szakvélemények között eltérés mutatkozik, stb.

PUSZTAI értékelése alapján a pszichológus szakértők kirendelésével kapcsolatos gyakorlat szabályozatlan, ad hoc jellegű és következetlen. Az elmeorvos szakértők mellett továbbá nem minden esetben kerül sor pszichológiai szakvélemény beszerzésére, ami KOVÁCS szerint azért problémás, mert „*a pszicho-diagnosztikai módszerek megfoghatóbbá, objektívebbé teszik a pszichiátriai vizsgálat adatait, benyomásait, sejtéseit.*”⁵¹

Az elmeállapot szükséges szakértői vizsgálata nem csak a hatóság (bíró) részére kötelező, hanem a vizsgálandó személy (terhelt) vonatkozásában is eljárási kötelezettséget teremt. Utóbbi értelmezése egészen az Alkotmánybíróság szintjéig jutott el, mégpedig a bizonyítás alkotmányos követelményeivel, illetőleg a bizonyításban való közreműködési kötelezettség kérdéskörével kapcsolatban: a 723/1991/6. sz. AB határozat előzménye az volt, hogy egy büntetőügy nyomozati szakában a bíróság elrendelte a terhelt elmeállapotának megfigyelését. Az indítványozó terhelt szerint azonban ez sértette a személyes szabadsághoz fűződő jogát, mivel minderre jogerős ítélet nélkül került sor, illetőleg a végzés olyan ügyben született, amelyben a későbbiekben nyilvánvalóan nem kerülhetett sor végrehajtandó szabadságvesztés kiszabására. Az AB határozat ugyanakkor kifejtette, hogy az elmeállapot megfigyelése a büntetőjogi főkérdések közé tartozik, ennél fogva az annak vizsgálatát célzó szabadságkorlátozás megengedése sem szükségtelennek, sem aránytalannak nem tekinthető. A Be.-ben rögzített egyik bizonyítási alapelv pontosan az, hogy az eljáró hatóságoknak a tényállás alapos és hiánytalan tisztázására kell törekedniük, amelyhez hozzátartozik a mentő, illetőleg enyhítő körülmények feltárásának kötelezettsége is.⁵²

Egy másik, az 1234/B/1995. AB határozat előzményeként az indítványozó terhelt azt sérelmezte, hogy az ügyben kirendelt orvosi szakértő vizsgálatának köteles volt magát alávetni. A „taláros testület” kifejtette, hogy a szakértői vizsgálatban való részvételre kötelezés nem sértette az ártatlanság vélelmét, hiszen az nem a bűnösség jogerős megállapításának következményeként, hanem a bizonyítás részeként került alkalmazásra.⁵³

A témához kapcsolódóan fontos szólnunk a belátási képesség vizsgálatára vonatkozó új szabályokról is, mégpedig a fiatalkorú elkövetők esetében. Miután az új Btk. – bizonyos erőszakos deliktumok esetében – a büntethetőségi korhatárt az elkövetéskor fennálló 12. életév betöltéséhez kötötte, megjelent egy olyan speciális

⁵¹ Kovács József: *Kiegészítő pszichiátriai vizsgálatok*. In: Kuncz Elemér (szerk.): *Igazságügyi pszichiátria*. 2. kiadás. Medicina, Budapest, 2011. 55. In: BÖLYKY: i.m. 105.

⁵² Tóth Mihály: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében*. KJK, Budapest, 2001. 165.

⁵³ TÓTH: i.m. 165.

korcsoport a büntető-jogalkalmazásban (12-14 év közötti elkövetők), amelynek mentális, erkölcsi, és értelmi állapota nyilvánvalóan eltér a többi elkövetői típustól. A jogalkotó emiatt szükségesnek tartotta annak meghatározását is, hogy az ilyen személyek csak abban az esetben büntethetők, ha a cselekmény elkövetésekor rendelkeztek az annak felismeréséhez szükséges belátási képességgel. Mindez tehát nem a beszámítási képességgel összefüggő kategóriaként, hanem ezen különleges személyi kör esetében speciálisan vizsgálandó faktorként került bevezetésre az anyagi jogi kódexbe.

Az újszerű helyzetre reflektálva, a legfőbb ügyész büntetőjogi helyettesének körlevele alapján⁵⁴ – amennyiben a beszámítási képesség kizárt az ilyen terheltek esetében, akkor a belátási képesség vizsgálata szükségtelen (1. pont). Mindazonáltal, amennyiben a beszámítási képesség fennáll, akkor az elmeorvos-szakértő köteles pszichológus bevonására, illetőleg lehetősége van gyermekpszichiáter szakkonzulensként történő bevonására is (2. pont). Ilyen esetekben tehát mindig egyesített szakvéleményt kell készíteni, amely nyilvánvalóan „meggyőzőbbnek” tűnik egy átlagos elmeorvosi szakértői véleménynél.

Fontos bizonyítási szabály, hogy az elmeorvos szakértő rendelkezésére kell bocsátani:

- a terheltről készült környezetanulmányt,
- a pedagógusi véleményt,
- az iskolai jellemzést, illetőleg
- a gyermekvédelmi intézkedésekre, illetőleg a
- korábbi betegségekre, fizikai és pszichés állapotra vonatkozó dokumentumokat is (3. pont).

Kérdés: a belátási képességről fennállásáról való döntés alapvetően olyan jogkérdés e, amelynek megítélése a bíróságok hatáskörébe tartozik, vagy azt kizárólag szakértői kompetenciába kell-e utalni? Ebben a tekintetben nem egységesek az álláspontok. A körlevél szerint egyértelműen jogkérdésről, a szakértők többségének álláspontja szerint viszont speciális szakismereteket igénylő, ennél fogva kizárólag szakértői hatáskörbe tartozó vizsgálati faktorról van szó.⁵⁵ Mindazonáltal, a BOLYKY által már ismertetett kutatási adatok alapján ismertté vált olyan szakértői álláspont is, amely szerint „a családi, környezeti tényezők értékelése a bíróság feladata.”⁵⁶ A szerző ehhez azt is hozzáfűzi, hogy az elkövető előrehaladott életkora okán egyre csökken a negatív gyermekkori életesemények kihatása a büntetőítéletek tartalmára.⁵⁷

Ezek után jogosan merül fel az a kérdés is, hogy az ilyen szakvélemények felülbírálnak-e egyáltalán az ítéletekben?⁵⁸ Úgy vélem, hogy – a szakértői

⁵⁴ 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. körlevél

⁵⁵ Utóbbi elhangzott a Semmelweis Egyetem Igazságügyi-és Biztosítás Orvostani Intézetében, a 2013. június 28-án megrendezett „Gyermekkorúak büntetőjogi belátási képessége” című szakmai konferencián, illetőleg a Magyar Pszichológiai Társaság 2013. december 17-én megrendezett Igazságügyi Pszichológusi Szekciójának ülésén. In: BOLYKY: i.m. 107.

⁵⁶ BOLYKY: i.m. 108.

⁵⁷ BOLYKY: i.m. 109.

⁵⁸ BOLYKY: i.m. 107.

bizonyításra vonatkozó általános szabályok szerint – igen, de az ilyen esetekre csak ritkán, kivételes esetekben kerül majd sor a közeljövőben. Mindazonáltal, az alábbi eseti döntések az ügyészégi álláspontot támasztja alá: a szabad bizonyítás elvéből adódóan a szakértői vélemény, mint a bizonyítékok egyikének értékelése a bírói mérlegelés kompetenciájába tartozik;⁵⁹ az erős felindulás meg nem állapítása nem szakkérdés, hanem a bizonyítékoknak a bírói mérlegelésen alapuló értékelése körébe tartozik⁶⁰, stb.

A szakértői kirendelések száma a közlekedési bűncselekmények miatt folyó eljárásokban a legmagasabb. Mindez elsősorban a gépjárműállomány fokozatos bővülésének, az infrastrukturális fejlődésnek, illetőleg a motorizáció gyors fejlődésének köszönhető.⁶¹ E deliktumok vizsgálata esetében nyilvánvalóan több tudományterületet is érintő szakkérdések merülnek fel, ennél fogva az eljárásokban rendszerint szükséges igazságügyi orvosszakértő, műszaki szakértő, illetőleg nyomszakértő (traszológus) bevonása is.⁶²

a) Az igazságügyi orvosszakértő kirendelése minden esetben szükséges a testi épség súlyos sérelmével, vagy halállal járó közlekedési balesetek esetén. A sérülések jellegének pontos megállapítása a helyes bírósági minősítés feltétele, abból ugyanis egyértelmű következtetéseket lehet levonni az elkövető cselekményhez fűződő pszichikus viszonya (szándékosság, gondatlanság), illetőleg – szándékos elkövetés esetén – az eredeti szándék (pl. halálos eredmény, vagy „csupán” életveszély okozása) tartalma vonatkozásában.

b) A műszaki szakértők kirendelésére elsősorban:

- a közlekedési baleset körülményeinek elemzése (pl. ütközési sebesség, féknyom minősége, baleseti rekonstrukció),
- a járművek műszaki állapotának felmérése,
- a keletkezett károk okainak, és összegének megítélése, illetőleg
- a vezetéssel kapcsolatos technikai kérdések véleményezése okán kerül sor.⁶³

Természetesen esetekben is igaznak bizonyul az a körülmény, miszerint a szakértők „hozott anyagból dolgoznak”, tehát a rendőrség által elvégzett helyszíni szemle eredményei döntően behatárolják e vizsgálati lehetőségeket.

c) A traszológusok kriminalisztikai szempontú vizsgálatokat végeznek – mint pl. a leszakadt alkatrészek azonosítása, vegyi vizsgálatok, vagy a járművek kivilágításával kapcsolatban az izzószálak utólagos vizsgálata.⁶⁴

⁵⁹ Szegedi Ítéltábla BF. II. 302/2006. sz. ítélete In: BOLYKY: i.m. 108.

⁶⁰ Szegedi Ítéltábla Bf. I. 99/2006/6. sz. ítélete In: BOLYKY: i.m. 109.

⁶¹ KERESZTY: i. m. 109.

⁶² „A közlekedéssel kapcsolatos büntető-és szabálysértési ügyekben tevékenykedő jogászok szinte minden esetben fizikai, pszichikai és más természettudományos háttérű esetekkel kénytelenek foglalkozni, hiszen alig képzelhető el olyan közlekedési esemény, amelyekben valami ilyennek ne lenne kisebb-nagyobb szerepe.” DESTEK M. – LOVÁSZ Z.: *Matematikai és logikai alapok*. Az ELTE Jogi Továbbképző kiadványa. Budapest, 2004. 11. o. In: KERESZTY: i.m. 105.

⁶³ A „műszaki szakértők túlnyomó többsége – az orvosszakértőkhöz hasonlóan – a kellő szerénységgel háttérben marad, míg meg nem szólítatik, ezzel szemben néhány hangadó olybá’ tekinti magát, mintha nélküle közlekedési esemény elbíráhatatlan lenne, függetlenül attól, hogy az eljáró hatóság mely ismeretekkel rendelkezik {...}” KERESZTY: i.m. 104.

⁶⁴ Speciális szakértői vizsgálatot igényel a festményhamisítás esetében az azonosítás. Ld. Kiss Anna:

8. Záró gondolatok

A hazai büntetőeljárásokban egyre gyakoribbak a szakértői kirendelések. Mindez egyfelől az ügyek, az egyes tényállások komplexitásának, másfelől a technikai, illetőleg tudományos fejlődés következtében heterogénné váló szakkérdések „széles skálájának” tudható be. Egy 2007-es tanulmány szerint „a büntetőeljárások tapasztalatai ugyan nem igazolják egyértelműen azt a feltevést, hogy a szakértők közreműködésének emelkedő tendenciája mögött a túlbizonyítás, a szakértők indokolatlan igénybevetelének általánossá válása húzódik meg, viszont tény, hogy az elmúlt öt évben már a büntető ügyek közel 50 %-ában került sor szakértő bevonására, míg korábban - a '90-es évek első felében - ez az arány nem érte el a 40 %-ot.”⁶⁵

A szakértői vélemények értékelésével kapcsolatban, összefoglaló jelleggel az alábbi megállapításokat tehetjük meg:

- tartalmuk pusztán „részbizonyítéknak”⁶⁶ tekintendő, tehát hibás az a felfogás, amely a szakvéleményeket a többi bizonyítási eszköz fölé helyezi (mindez a szabad bizonyítás elvéből, illetőleg a bírói mérlegelés szabadságából eredő általános alapelv);
- vizsgálatuk során – a tanúvallomásoktól eltérően – minden esetben releváns a tudásszerzés módja, illetőleg az alkalmazott eljárási technika⁶⁷;
- a terminológiai egység megteremtése érdekében szükséges lenne törvényi szinten rögzíteni az alábbiakat:
 - a) a szakértő önálló eljárási alany: emiatt szerencsésebb lett volna, ha az új Be. is ebben a fejezetben tárgyalja annak jogait és kötelezettségeit, egyúttal megjegyezném, hogy nem értek egyet azon tankönyvi álláspontokkal, amelyek a szakértőkre személyi bizonyítási eszközként tekintenek;
 - b) a szakértői vélemény bizonyítási eszköz;
 - c) a szakértői vélemény tartalma pedig maga a bizonyíték.

Befejezésül: a már elkészült és becsatolt szakvélemény relevanciájának megítélése kizárólag bírói kompetenciába tartozhat, ugyanakkor annak tartalmával a bíróság érdemi vitába nem bocsátkozhat, legfeljebb figyelmen kívül hagyhatja megállapításait, amelynek azonban részletes indokolását kell adnia az ügydöntő határozatban.

Bűnbe esett festmények In: H. Szilágyi István – Fekete Balázs (szerk.): *Iustitia modellt áll. Tanulmányok a 'Jog és irodalom' köréből.* Szent István Társulat, Budapest, 2011. 187-199.

⁶⁵ KERESZTY: i.m. 102.

⁶⁶ KERESZTY: i.m. 107.

⁶⁷ Molnár Gyula (szerk.): *Az igazságügyi szakértői vizsgálatok kézikönyve.* KJK, Budapest, 1986. 96.